

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

HELYNÉVKÉPZÉS A MAGYARBAN

Bényei Ágnes

Témavezető: Dr. Hoffmann István

DEBRECENI EGYETEM

Nyelvtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2010.

1. Az értekezés előzményei és célkitűzései

A magyar névtudományban a helynevek vizsgálata során többféle közelítésmód is érvényesül. Leggyakrabban egy-egy terület névállománya alkotja az elemzés tárgyát, de nagy hagyománya van egy-egy konkrét névtípus vizsgálatának is. Dolgozatomban én ez utóbbi megközelítést választottam: egy névtípusnak, a képzőt tartalmazó helyneveknek a vizsgálatát végeztem el. Ezt a témaválasztást elsősorban az indokolja, hogy — noha a helynevek körében a képzéssel keletkezett nevek aránylag nagy hányadot tesznek ki — átfogó vizsgálatuk ez idáig nem valósult meg. (Ugyanakkor a képzéssel alakult helynevek minden helynévtipológiában jelentős helyet foglalnak el.) A nyelvtörténeti korszakokat tekintve a korai ómagyar kor különösen fontos időszak volt ennek a helynévtípusnak a szempontjából: becslések szerint több mint 12% a képzéssel alakult helynevek aránya ebben az időszakban.

A nagyszámú névadat értékelésekor viszont felmerült az a kérdés, hogy a helynevekben szereplő képzők funkciója megegyezik-e a közneveken található azonos alakú képzőkével. Sok helynévben elsőre nem tűnik feltétlenül összeegyeztethetőnek a kétféle funkció, bennük sokszor ti. láthatóan specifikus, egyfajta tulajdonnévi státust jelölő szerepük van. Ezt a jellegzetességet több kutató felismerte, ami megmutatkozik a rájuk használt megnevezésekben is: helynévképző, földrajzinévképző. Tehát a helynévképzőt ezek alapján olyan morfémanak tarthatjuk, aminek egy törmorfémához való hozzáillesztésével megteremtődik annak helynévi státusa. A korábbi névtani szakirodalomban a következő képzőket tartották a helynevek képzése szempontjából jelentős szerepűnek: *-d(i)*, *-t(i)*, *-gy*, *-i*, *-s* (vö. pl. BÁRCZI 1958: 149). A későbbi szakirodalom (ld. SZEGFÜ 1991: 253, 1992: 320) a *-d* ~ *-gy*-t, az *-s*-t, az *-i*-t és a *-ka/-ke* képzőt említi mint helynévképzői funkcióval bíró formánst. Ezt a felsorolást BENKŐ LORÁND (2004: 416) néhány további képző felvételével egészíti ki: *-s*, *-gy*, *-d*, *-i*, *-j* (*-aj/-ej*), *-n* (*-m*), *-sd*, *-nd*, *-ka/-ke* (ő tehát képzőbokrokat is idesorol).

A fenti képzőket vizsgálva általában igyekeznek ezek helynévalkotó funkcióját elkülöníteni az adott képző egyéb jelentéseitől (személynévképző, -s: gyűjtőnévképző, -s, -d: ellátottságot jelentő képző stb.), de ez sokszor csak elviekben lehetséges. Azt viszont mindannyian hangsúlyozzák a helynévképző-funkció kialakulása után kutatva, hogy az minden esetben másodlagos: a -d elsődlegesen személynévképző volt, az -s helynévképző szerepe pedig a köznevekben található ellátottságot kifejező és gyűjtőnévképző funkcióból fejlődhetett ki, mivel az így alakult szavak különösen alkalmasak voltak helyjelölésre. Az -i-vel kapcsolatban megegyeznek abban, hogy ez a képző az -é birtokjel alakváltozata volt, majd párhuzamos alak- és jelentéshasadás után ebből alakult ki a helynévképző szerepe.

A helynévképző funkciót többnyire három esetben szokták feltételezni: leginkább ott, ahol a képzőnek konkrétan a helynév létrejöttében volt szerepe, vagyis ahol a képző funkciója a közszavaknak vagy más lexémáknak tulajdonnévvé (helynévvé) változtatása, a helynévi érték nyilvánvalóvá tétele. (Pl. az *Agárd* név esetében világos, hogy a képzőnek a helynév létrehozásában van szerepe.) Idevonható továbbá az a szintén rendkívül nagyszámú név, ahol a képző utólag kapcsolódott hozzá egy már létező helynévhez (nyilván a meglévő névmodellek hatására, analogikusan). Ilyenkor a képző funkciója ismét csak a névszerűség biztosítása. A harmadik eset, amelynél az elemzők jogosan feltételezik a megszokottól eltérő, speciális helynévképző funkciót, amikor ugyanazon a szótőn több képző is váltakozik (ilyenkor lényegében mindegy, hogy a nevek tényleges denotátuma megegyezik-e: pl. *Almás*, *Almád*). A váltakozás során a képző helyén nemegyszer tipikus településnévi utótag (*falva*, *telke*) is megjelenhet. Ilyenkor legtöbbször azzal az érveléssel találkozunk, hogy a képzők (valamint az említett utótagok) jelentése, funkciója ezekben az esetekben nyilvánvalóan ugyanaz, hiszen szinonim nevekről van szó, és ez a jelentés ráadásul eltér a köznevek körében megszokottól. (Ilyen pl. a Bihar megyei *Kasza* ~ *Kaszád* telepü-

lésnév, ami később, a 16. században *Kaszafalva*, illetve *Kaszatelek* néven is szerepelt.)

2. Az elvégzett vizsgálatok, a feldolgozás módszerei

Dolgozatom két fő részből áll. Az első nagyobb egység a helynévképzők elméleti kérdéseivel, a helynévképzők és a helynévképzés általános problémáival foglalkozik (a helynévképzés fogalma, sajátosságai a képzők rendszerén belül, a produktivitás kérdése), valamint itt olvasható a képzett helynevekkel foglalkozó korábbi szakirodalom elméleti megállapításainak összegzése, némi nemzetközi kitekintéssel. Az egyes konkrét képzők vizsgálata előtt található a helynévképzők alakváltozatainak problematikáját tárgyaló áttekintés, valamint a helynévképzők szerepét a fiktív nevek körében és a hivatalos névadásban tárgyaló fejezet. A második nagyobb egységben történik a helynevek keletkezésében részt vevő képzők egyenkénti vizsgálata, vagyis az egyes konkrét képzők helynévképzésben betöltött szerepének bemutatása, történetük, kialakulásuk, valamint funkcionális és kronológiai vonatkozásaik elemzése. A képzőket a történeti előfordulásuknak, valamint belső rokonsági összefüggéseiknek megfelelően veszem sorra. A vizsgálat szándékaim szerint elsősorban a korai ómagyar korra összpontosít, mivel erre az időszakra tehető a legtöbb ilyen alakulású helynév létrejötte. Emellett, ahol szükséges, kitérek a képzők későbbi előfordulására is (pl. amikor eleve csak a kései ómagyar kortól vannak az adott képzőre adatok, de máskor is, amikor a változásvizsgálat vagy a produktivitás idejének megállapítása szükségessé teszi).

A névállomány vizsgálatát a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott helynév-elemzési modell (1993) alapján végeztem el. A nevek funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai jellemzőit azonban nem elkülönítve mutatom be, hanem a két szempontot egymás mellett alkalmazom. Ennek célja, hogy láthassuk, egy-egy képző használata milyen funkcionális kategóriákra, illetve mely helynévfajtákra terjed ki.

3. Az értekezés új tudományos eredményei

A következőkben a dolgozat felépítésének megfelelően ismertetem az elért eredményeket.

3. 1. Tudománytörténeti előzmények

A tudománytörténeti előzményeket áttekintve megállapíthatjuk, hogy a kutatók helynévelemzések, helynévetimológiák, képzőfunkciók leírása kapcsán gyakran használják a „helynévképzés”, „helynévképző”, „földrajzinévképző” fogalmakat, de többnyire nem egységes értelmezés szerint és persze legtöbbször definiálás nélkül, hiszen mindez nyilvánvalóan nem elméleti problémaként jelent meg az egyes névfejtések során. Megfigyelhető továbbá, hogy nemcsak egyes névetimológiák, hanem a helynévtípusok kapcsán is gyakran előkerült a képzős nevek kérdésköre: KNIEZSA (1943/2001) és BÁRCZI (1958) munkái nyomán szokás volt az ún. történeti helynévtipológiában egyfajta kormeghatározó értéket tulajdonítani pl. az *-i*, illetve a *-d* képzős neveknek. Ezeket a legkorábbi munkákat összefoglalóan az jellemzi, hogy még nem válik el bennük a tulajdonnevek és a köznevek képzői funkciója. Az első, szempontunkból fontos szemléletbeli újítás BENKŐ LORÁNDnál jelenik meg, aki *A Nyárádmente földrajzi nevei* című munkájában (1947) megállapítja, hogy vannak olyan toldalékok, amelyek a földrajzi nevek alakulása szempontjából „funkcionális értékű”-ek, és amelyek ilyen értelemben különböznek a közszavak hasonló alakú képzőitől. Nyilván szerepelhetnek képzők a helynév alapjául szolgáló szóban eleve, ebben az esetben azonban nem helynévi (tulajdonnévi), hanem köznévi funkciójuk van. BENKŐ konzekvensen le is szögezi, hogy ezek a földrajzi nevek alaktani vizsgálatának határán túl esnek, így ő ezekkel nem foglalkozik, csak akkor, ha a névbeli képzőnek világosan földrajzinév-alkotó szerepe van. Az újabb munkák közül *A magyar nyelv történeti nyelvtana* képviseli ezt az álláspontot, szemléletet, amely önálló fejezetet szentel a képzéssel létrejött tulajdonneveknek, azon belül konk-

rétan a személyneveknek és a helyneveknek, világosan elkülönítve ezáltal a tárgyalt képzők tulajdonnevek létrehozásában betöltött szerepét az adott korban jellemző egyéb (köznévi) funkcióitól.

A szakirodalmi előzmények áttekintéséhez tartozik az idegen nyelvek helynévképzésére való kitekintés, amely amellett, hogy szemlélteti, más nyelvekben is vannak jellegzetes, helynevekben gyakran előforduló formánsok, néhány olyan sajátos kérdésre is felhívja a figyelmet, hogy pl. vannak-e csakis a helynevek alkotására használatos képzők bizonyos nyelvekben, hogyan váltak egyes lexémák helynévképzővé, illetve többnyelvű területeken hogyan lettek idegen eredetű képzők az adott nyelv helynévképzőjévé.

3. 2. A helynévképzés elméleti kérdései

A legújabb (többszintű) helynévtipológiák el szoktak különíteni lexikális-morfológiai szinten képzős, illetve keletkezéstörténeti szempontból képzett helyneveket. A két megközelítési mód elkülönítésének fontosságára HOFFMANN ISTVÁN (1993: 75) hívja fel a figyelmet mondván, hogy a két fogalom nem minden esetben fedi egymást, hiszen képzőt tartalmazó helynevek nemcsak helynévképzés útján jöhettek létre, hanem pl. ellipszissel, bővüléssel, hasadással stb. is. (Az „egyszintű”, hagyományos — vagyis a szemantikai, morfológiai stb. szempontokat nem elkülönítő — helynévtipológiákban a képzős nevek többnyire nem helyezhetők el megnyugtatóan: a *Németi*-, *Horváti*-féle helyneveket ugyanis be lehet sorolni a népnévi eredetű és a képzővel alakult nevek közé is.)

Ebben a fejezetben szólok a névmodellek, minták szerepéről a névadásban. Ennek vizsgálatában abból a tapasztalatból indulhatunk ki, hogy a tulajdonnevek jelentős részét bizonyos alaki sajátosságokról ismerjük fel. Ez fordítva, a névalkotás oldaláról nézve is igaz: egy-egy új helynév létrehozására mindig erősen hat a meglévő tulajdonnevek analógiája, másképp fogalmazva: a mindenkori névadás a meglévő névrendszerekhez való igazodáson alapul.

3. 3. Az ómagyar kori helynévképzők és változataik

Valójában szinte minden helynévképzőként (is) számon tartott képzőnk esetében felmerült már valamilyen módon az „alakváltozat vagy önálló képző?” kérdése a szakirodalomban. Így például a *-gy*-t időnként a *-d* palatalizációval keletkezett alakváltozataként említik (*Nyárád ~ Nyárágy*), a *-t* szintén a *-d* zöngétlenült változataként fordul elő nemegyszer, a *-j* képző kialakulását pedig néha az *-i* magánhangzó utáni helyzetével magyarázzák (*Halmi, Halmaj; Kapi, Kapuj*). Mások ugyanezeket a párokat egymástól független képzőknek tartják. Az a tény, hogy az említett kérdés újra és újra felvetődik a helynévelemzések során, és mégsem született idáig megnyugtató eredmény, önmagában is jelzi a téma problematikus voltát. Két képző alternánsként való összetartozása mellett négyféle szempont alapján érvelhetünk. Fontos a keletkezéstörténeti szempont, azaz a közös eredet kimutatása, valamint a funkció azonossága (ami a definícióból következik). Érvként szokott még szerepelni a hasonló alaktani viselkedés, illetve — ha van ilyen — az azonos szótón megfigyelhető váltakozás. Mindezek alapján sikerült igazolni a *-d* és a *-gy*, illetve az *-i* és a *-j* önálló helynévképző szerepét, a *-d/-t* kapcsán pedig az alternáció tényét, sőt úgy tűnik, az *-s* mellett számolnunk kell az önálló *-cs* helynévképző meglétével is.

3. 4. Helynévképzők a fiktív nevek körében

Ebben a fejezetben a produktivitás témájával összefüggésben a mai helynévadás lehetőségei között vizsgálom a helynévképzést. Elemzésem célja annak a hipotézisnek az igazolása volt, hogy a kitalált (fiktív) helynevek (melyek elsődleges forrása az irodalmi névadás) ugyanazokat a jellegzetes formánsokat tartalmazzák, mint a valódiak (azaz a tényleges denotátummal rendelkezők). Ezáltal közvetve újabb bizonyítékot nyerhetünk e képzők jellegzetes, elsősorban helynéviséget mutató funkciójáról. Bármely kitalált helynévnek ugyanis mindekelőtt annak a kritériumnak kell megfelelnie, hogy aki olvassa, mindenképpen helynévként ismerje fel, annak ellenére, hogy még nem találkozott vele koráb-

ban. A kitalált név nyilván csak e feltétel teljesülése esetén tudja betölteni esetleges stilisztikai funkcióját.

3. 5. Helynévképzők a hivatalos névadás körében

A fiktív nevekhez hasonlóan a hivatalos helységnévadás is alkalmasnak tűnik annak vizsgálatára, mely képzőkkel alakultak nevek a legutóbbi időkig. Bár el szokták különíteni a rendszertelen és a rendszeres helységnévadás korszakát (a rendszeres névadás időszakát 1898-tól, a névtörvény megjelenésétől számítjuk, MEZŐ 1982: 46), ezek között a helynévképzők használata szempontjából nem mutatkoztak igazán különbségek. A hivatalos helységnévadás révén rengeteg új név jött létre, így érdemes ebből a szempontból is megvizsgálni őket.

3. 6. A magyar nyelv helynévképzői

A *-d* a legtipikusabb és legszélesebb körben használt helynévképzőnk, előfordul nemcsak településnevekben, hanem víznevekben, hegynevekben és egyéb mikrotoponimákban is. Azt, hogy minden bizonnyal a legjellegzetesebb helynévalkotó formánsról van szó, jelzi az is, hogy e funkcióját általában a legkorábbi munkáktól kezdve felismerik annak ellenére, hogy az egyes nevek esetében a képző funkciói időnként összemosódnak, vagyis nem mindig különíthetők el egyértelműen. Egykori széles körű produktivitását jelzi, hogy idegen eredetű nevek formánsaként is megtalálható. Produktivitása a legaktívabbnak tekinthető korai ómagyar kor után is megmarad, ezután is bővíthet már meglévő helyneveket utólagosan, illetve néhány esetben újonnan létrejövő helynevek végződéseként is előfordul annak ellenére, hogy az új helynevek között abban az időszakban már inkább az összetett nevek voltak túlsúlyban. Azt, hogy a mai nyelvtudatban is a helynévi minőség jelölője, mutatja, hogy fiktív nevek létrehozására ma is használható.

A *-gy* képző korai helynevekbeli gyakori előfordulását régóta ismerik, de státusa máig bizonytalan megítélésű. Ez a képzőnk a *-d* névszóképzővel azonos

funkcióban gyakran feltűnik ómagyar kori szórványaink hely- és személynévi adataiban, valamint néhány közszóban is. Eredetével kapcsolatban azonban kérdésként merült fel, hogy önálló, független képzőről van-e szó, vagy csupán a *-d* palatalizációval keletkezett alakváltozatáról. Az elméleti részben ismertetett több szempont figyelembevételével megállapítható, hogy a *-gy* a *-d*-től független képző volt. A két képző, bár hasonló szemantikai típusokban fordul elő, eredetükben különböző, és hangtani szempontból is egymástól eltérő módon viselkedik. Különböző időbeli elterjedtségük is a két képző különálló voltára mutat. Összességében azt állapíthattuk meg, hogy a *-gy* a *-d*-től független szuffixum; azt megelőző, nagyon korai helynév-alakulási mód jellemzője.

Az ómagyar korban ugyancsak gyakori, elsősorban településnevek alkotására volt használatos az *-i* képző. Az *-i* helynévképző vizsgálatakor több problémával találkozunk. Először is el kell különítenünk a valóban *-i* helynévképzőt tartalmazó neveket az egyéb (formailag hasonló) esetektől. Az *-i* megítélésében az egyik nehézséget a korai adatokban (legfeljebb a 13. sz. közepéig, vagyis a tövégi vokálisok teljes eltűnéséig) a tövéghangzótól való elkülönítés jelentheti. Gondot okozhat az *-i* helynévképzőnek a valahonnan való származást, valahová tartozást jelentő melléknévképzővel való homonímiája is. A latinra fordított neveknel problémát okozhat a latin genitivusraggal való grammatikai homonímia is. Ez a probléma olyankor jelentkezik, amikor a helynév magyar formáját megváltoztatják az egyébként latin nyelvű oklevélben: pl. részben vagy egészben lefordítják, és így (későbbi adatok hiányában) akár lehetetlenné is válik az eredeti helynév pontos rekonstruálása. Kevésbé problematikus, jól elkülöníthető csoportot alkotnak azok a birtokos jelzős összetételek, amelyekben a birtokos személyjel *-i* formában jelenik meg.

Funkcionális-szemantikai szempontból az *-i* képzős nevek két alapvető csoportra bonthatók. Az első csoportot a birtokost megnevező helynevek alkotják (*Pályi, Püspöki, Tamási*). A második csoportba azok a helynevek tartoznak,

amelyekben az *-i* birtoklást kifejező funkciója már fel sem merül, tehát egyértelműen más volt a névadás motivációja (*Árki, Réti*). Biztosan *-i* helynévképző jelenlétét kell látnunk a második nagy szemantikai csoportban, illetve bizonyára többször az első csoportban is (bár nem tudhatjuk pontosan, hogy a funkció átértékelődése mikor ment végbe, a két csoport között kronológiai eltérést az adatok alapján nem tudunk megállapítani). Feltétlenül ide tartoznak viszont azok a helynevek, amelyek másodlagosan (bővülés útján) lettek *-i* képzősök.

A *-j* képző vizsgálatát igyekeztem abból a szempontból elvégezni, hogy számolhatunk-e a magyar morfológiában önálló, tehát az *-i*-től független *-j* helynévképzővel, és ha igen, akkor ennek milyen sajátosságai vannak. Összegzőképpen megállapítható, hogy csak a két képző funkciója szempontjából tartható az a vélemény, hogy ezek esetleg egymásnak alakváltozatai, de mindenképpen számolnunk kell egy önálló *-j* helynévképző meglétével, mivel ez az alaki viselkedés és a produktivitás szempontjából is különbözik az *-i*-től. Megállapíthatjuk, hogy a *-j* legfeljebb a korai ómagyar kor végéig volt aktív, tehát ezután nem jöttek létre új helynevek ezzel a képzővel. A képző helynevekben való elterjedését a korai időkben segíthette e névvégződésnek a személynevekben való gyakori előfordulása is (gondolva itt *-j ~ -aj ~ -ej* végű magyar és a szláv eredetű személynevekre is), mivel a helynevek körében ebben az időben gyakori volt a személynevekből való közvetlen alakulásmód is. Ezzel összefügg a másik különbség, amely a két képző sorsának későbbi alakulásával kapcsolatos, vagyis hogy a két képző bővíthet-e analogikusan meglévő helyneveket. Míg az *-i* képzőnél teljesen általános jelenség, hogy utólag kapcsolódik meglévő helynevekhez, addig ez a *-j*-nél nem figyelhető meg.

Az *-s* képző régen és ma is számos funkcióban volt használatos (kicsinyítés-becézés, ellátottság jelölője, foglalkozásnév-képző stb.). A helynévképzői szerep az ellátottságot kifejező és a gyűjtőnévképző funkcióból alakulhatott ki, de az *-s* képzős helynevek, személynevek és közszavak alaki egybeesése rendkívül meg-

nehezíti a szerepek pontos elhatárolását. Továbbá az a körülmény, hogy a helynevek egy része többféleképpen is magyarázható, szintén módosíthatja a képző jelentésének megítélését. Fontos figyelembe venni továbbá azt is, hogy az említett nevek a szerkezeti, szinkrón leírás szempontjából képzős nevek, vagyis alaki tekintetben hasonlóak, de keletkezéstörténeti szempontból nem feltétlenül mindegyik jött létre helynévképző hozzákapcsolásával. Képzőt tartalmazó helynevek ugyanis, mint láttuk, más úton is keletkezhetnek: bővüléssel, ellipszissel, illetve hasadással. Ezek elkülönítése legalább elvi szinten nagyon fontos, még akkor is, ha ezt a gyakorlatban nem mindig tudjuk érvényesíteni. Ebben a fejezetben szölok az *-s* és a *-d* képzők összekapcsolódásával létrejött *-sd* képzőbokrakapcsán a képzőbokok problémáiról is.

Az *-n/-ny* képzőt nem minden szakirodalmi előzmény említi meg a helynévképzők sorában, bár a régi magyar helynévanyagban nagy mennyiségben jelen volt az *-ny* végződés. Ezek között eredetét tekintve van közöttük személynévi eredetű (*Adony, Bodony, Kohány, Radvány, Surány*), idegen köznévi alapú (*Berzseny, Dubovány, Bucsány, Podluzsány*), néprészt jelölő (*Varsány, Berény, Ladány, Tárkány*) név is, de nagyon korán megjelenik magyar alapszón is: *Har-sány* (<*hárs*), *Aranyán, Hangony*. Tehát valójában egy eredetileg nem (vagy legalábbis nem minden esetben) képző funkciójú névvégződéshez a helynevekben való gyakori, hasonló formában történő megjelenés során járulhatott hozzá ez a jelentésképzet, és e nevekből mintegy önállósulva alkothattak vele képzőként is helyneveket.

Az *-ó/-ő* képzőt a korábbi összefoglaló munkák nem említik helynévképzői szerepben, bár jó néhány névben egyértelműen nem az eredeti folyamatos melléknévi igenévi funkcióban találkozunk vele, hanem főnévképzőként. A fejezetben sorra veszem azokat a névtípusokat, ahol számolhatunk a képző megjelenésével, megállapítva, hogy az *-ó/-ő* ma is aktív képzőnek tűnik a helynevek körében.

A korábbi szakirodalom alapján úgy látszott, hogy eddig tárgyalt helynévképzőinktől több szempontból is eltér a *-ka/-ke* képző helynévi alkalmazása (pl. *Komlóska, Mogyoróska, Szenteske*). Később tűnik fel, mint a többi helynévképzőnk (csak a 15. századtól kezd elterjedni), és a nyelvterület északkeleti részéről adatolható elsősorban. Emiatt a nyelvföldrajzi kötöttség miatt jövevény (szláv eredetű) képzőként hivatkoztak rá sokáig. A fejezetben bemutatott adatok elemzése alapján úgy tűnik, hogy korántsem csak az északkeleti régióban volt ismert, és korántsem csak településnevek alkotásában vett részt. Így valószínűleg inkább a hasonló alakú magyar kicsinyítő képző lehetett a helynévképző forrása, de bizonyos területeken a szláv képző természetesen hathatott az elterjedésére.

A *-ság/-ség* képző kizárólag egy különleges helynévtípusban, a tájnevek körében fordul elő (*Jászság, Nyírség, Szepesség*). A tájnevek szerkezetéről írva hívja fel a figyelmet JUHÁSZ DEZSŐ arra, hogy a tájnevek között kiemelkedő szerepet játszik a *-ság/-ség* képző, s a tájnevek körében való tipikus előfordulása miatt egyszerűen „tájnévképző”-nek nevezi (1988: 30). A *-ság/-ség* képző nagyfokú előretörése, ami a 15–16. század fordulójától egészen a 20. századig tart, a jelöltségre törekvéssel hozható összefüggésbe. Ennek során összetett nevekben és nagy hagyománnyal rendelkező, kiforrott formában használt nevekben is megjelent (*Cserehátság, Erdélység*), bár ezek alapszava önmagában is közismert tájnév volt, így elvben nem lett volna szükség a további tájnévképző hozzátoldására.

Irodalom:

- BÁRCZI GÉZA (1958): *A magyar szókincs eredete*. Második, bővített kiadás. Budapest: Tankönyvkiadó.
- BENKŐ LORÁND (1947): A Nyárádmente földrajzi nevei. *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 74.
- BENKŐ LORÁND (2004): Az ómagyar kori -j, -aj, -ej helységnévképző. *Magyar Nyelv* 100: 406–419.
- HOFFMANN ISTVÁN (1993): *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- JUHÁSZ DEZSŐ (1988): A magyar tájnévadás. *Nyelvtudományi Értekezések* 126.
- KNIEZSA ISTVÁN (1943/2001): *Kelet-Magyarország helynevei*. Budapest: Lucidus Kiadó.
- MEZŐ ANDRÁS (1982): *A magyar hivatalos helységnévadás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SZEGFÜ MÁRIA (1991): A névszóképzés. In: BENKŐ LORÁND (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 188–255.
- SZEGFÜ MÁRIA (1992): A névszóképzés. In: BENKŐ LORÁND (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 268–320.

Az értekezés tárgyából megjelent publikációk

Önállóan megjelent lektorált munkák:

BÉNYEI ÁGNES(–PETHŐ GERGELY): *Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése.* (A Magyar Névarchívum Kiadványai 2.) Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, 1998. (128 lap + 6 térképmelléklet.)

Lektorált tanulmányok:

1. A tulajdonnevek jelentéséről. *Magyar Nyelvjárások* 38 (2000), 35–40.
2. Az -i helynévképző az ómagyar kori helyneveinkben. In: *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet.* Szerk.: HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ–PÉNTÉK JÁNOS. Debrecen–Jyväskylä: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, 2002, 23–29.
3. A -d képző a helynevekben. *Magyar Nyelvjárások* 41 (2003): 45–50.
4. Az ómagyar kori helynévképzők és alakváltozataik. In: *Helynévtörténeti tanulmányok 1.* Szerk.: HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, 2004, 91–104.
5. Helynévképzők az irodalmi névadásban. *Névtani Értesítő* 29 (2007), 57–63.
6. A -j képző szerepe a helynevekben. In: *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói.* Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ. Debrecen–Budapest: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2007, 67–77.
7. A -gy képző előfordulása helyneveinkben. In: *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Szerk.: BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, 2008, 94–99.

8. Még egyszer a *-d* helynévképzőről. In: *Helynévtörténeti tanulmányok 4.* Szerk.: HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, 2009, 105–123.
9. Az *-s* képző szerepe helyneveinkben. In: *Elméletek és módszerek 2.* Szerk.: P. LAKATOS ILONA–PETHŐ JÓZSEF. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó, 2010, 9–17.
10. Az *-ny* képző helynévalkotó szerepének kialakulása. In: *Emlékkönyv Mező András tiszteletére.* Szerk.: P. LAKATOS ILONA–SEBESTYÉN ZSOLT. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó, 2010. (Megjelenés alatt).
11. Helynévképzők a hivatalos névadás körében. *Névtani Értesítő* 32. (Megjelenés alatt).

Ismertetések:

1. Szabó T. Attila történeti helynévgyűjtése 1. Alsófehér megye. (Közzéteszi HAJDÚ MIHÁLY és JANITSEK JENŐ.) *Magyar Nyelvjárások* 39 (2001), 233–235.
2. BÍRÓ FERENC: Nyelvi-tipológiai vizsgálatok Körösladány helynévrendszerében. *Magyar Nyelvjárások* 40 (2002), 161–163.